

МАМАТОВА К.Б.

¹КГУСТА им.Н.Исанова, Бишкек, Республика

МАМАТОВА К.В.

¹KSUCTA n.a.N. Isanov, Bishkek, Kyrgyz Republic
(kymbat2555@mail.ru)

КӨП ТИЛДЕ БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОГРАММАСЫН ЖҮЗӨГӨ АШЫРУУДАГЫ КЫЙЫНЧЫЛЫКТАР

ТРУДНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ В ЖИЗНЬ ПРОГРАММЫ МНОГОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

DIFFICULTIES OF IMPLEMENTING THE LIFE OF THE MULTILINGUAL EDUCATION PROGRAM

Бул макалада көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү программасынын өзгөчөлүгүн жана аны жүзөгө ашыруудагы кыйынчылыктарды көңүлгө тутуп, аны пландоонун эффективдүү элементтери кеңири көрсөтүлөт.

Өзөк сөздөр: көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү, программаны пландоонун эффективдүү элементтери, окутуунун инновациялык методдору жана технологиялары, коммуникативдик компетенциялар.

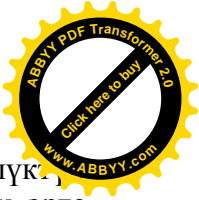
В этой статье уделяется внимание на особенности программы поликультурного и многоязычного образования и трудности ее внедрение в жизнь, а так же подробно описывается эффективные элементы планирования программы.

Ключевые слова: поликультурное и многоязычное образование, эффективные элементы планирования программы, инновационные методы и технологии обучения, коммуникативные компетенции.

This article is devoted to the peculiarity of programs of multicultural and multilingual education and the difficulties in bringing them to life and also effective elements of planning programs of multicultural and multilingual education are described.

Key words: multicultural and multilingual education, effective elements of planning programs, innovative methods and technology of teaching, communicative competence.

Эки тилдүүлүк (билингвизм) лингвистикалык илимдин тармагы катары 19-кылымдын аягында калыптанып, 20-кылымдын орто чендеринен тарта педагогика тармагында кеңири изилденип баштаган. Эки тилдүүлүк шартында билим берүү, эки тилдин оз ар карым-катышы тууралуу маселелерге окумуштуу лингвисттер, психологдор менен педагогдор олуттуу көңүл буруп келишет. Эки тилдүүлүк, көп тилдүүлүкпроблемасы психолингвистика деп аталган салыштырмалуу жаш илимдин предмети болуп саналат. Окумуштуулардын изилдөөлөрү жана оп жылдык турмуштук тажрыйба далилдегендей, гармониялуу эки тилдүүлүктулуттар арасындагы түшүнүшүү тоскоолдуктарын жеңип, улуттар аралык мамилелерди жөнгө салууга жана оптималдаштырууга өбөлгө болот. Көп тилдүүлүктун проблемалары али көп жанабул маселенин бир катар аспектилерин кеңири изилдөөнү келечектен талап кылат. Алар:

-психологиялык . тилди үйрөнүү маселеси (окутуу+окуу) көп тилдүүлүктү, психикалык көрүнүшү, көп тилдүүлүктү калыптандыруунун закон ченемдүүлүктөрү, эрте жашынан же чоңойгондо башка тилге үйрөнүү маселеси , ж.б.

-лингвистикалык аспектиде – тилдин өз ара карым-катыш маселеси, тилди үйрөнүп жаткан адамдын лексикасындагы, семантикасындагы өзгөрүүлөр, транспозиция жана интерференция кубулуштары.

-педагогикалык аспектиден алып караганда – полилингвизм шарттарында тилдерге окутуунун натыйжалуу усулдары менен ыкмаларын иштеп чыгуу;

-философиялык жана социологиялык аспекти – көп тилдүүлүктүн ар түрдүү процесстерге таасири, көп тилдүүлүктүн коомдогу ролу., ж. б.

Психологиялык моменттерге токтолсок, психолог И.Эпштейн индивиддин ан-сезиминдеги тилдердин автономдуулук фактысын далилдеген жана тилдердин интерференциясын байкоо алган, ошондой эле көп тилдүүлүктүн интерференциясын азайтуу жолдорун сунуштаган.

Эне тилден тышкары башка тилдерди өздөштүрүүнүн эки жолу бар: бири практикалык жана мектептен окутуу жолу. Практикалык өздөштүрүү эне тилин үйрөнгөн сыяктуу эле бала чагынан эки тилге аралашып сүйлөшүп, үйрөнүүдөн башталат. Мектепте окутуу болсо атайылап теориядан практикага карай максаттуу окутулат. Эне тили, тилдик ан-сезим башка тилди үйрөнүүдө чоң өбөлгө болот. Эне тилин мыкты билгенде гана экинчи тилди үйрөнүү женил болот.

Россиялык окумуштуу В.А.Ершов: “Көп тилдүү жана көп маданияттуу инсанды ийгиликтүү тарбиялаш үчүн ал инсанга өз элинин маданиятын жана маданий баалуулуктарын таанытыш керек” деген [2,27-б.]. Демек, эне тилин жакшы билбей жана өз маданиятынын баалуулуктарын тааныбаган адам башка тилди да, башка маданиятты да жарытпайт.

Х.Томас көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүүгө төмөнкүдөй аныктама берген: “Көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү – белгилүү инсан башка маданияттан болгон инсандар менен баарлашууга, алардын таанып билүүсүн, ой жүгүртүүсүн, баалуулуктарын жана жасаган кыймыл-аракеттеринин системасын түшүнүүгө жана өз маданиятына жаңы тажрыйбаны кабыл алууга умтулуусу болуп эсептелет. Көп маданияттуу билим берүү башка маданиятты таанып билүү менен өз маданиятынын системасын анализдөөгө түрткү берет”[7,76-б.]. Демек, көп түрдүү маданиятты өнүктүрүү тилдик көп түрдүүлүктү өнүктүрүү болуп саналат. Тилге маданий жана коммуникациялык функциядан тышкары көп улуттуу студенттердин баарлашуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө, өз кесиби боюнча иш алып баруусунда көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү өзгөчө мааниге ээ.

Көп тилде билим берүүнүн өзгөчөлүгүн жана анын коомдогу кеңири таасирин көңүлдө тутуп, аны пландоодо жана жүзөгө ашырууда төмөнкү жагдайларды эске алуу керек:

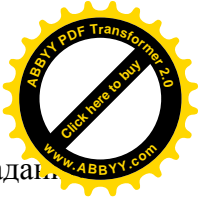
1. Көп тилде билим берүүнү пландоодо учурдагы шарттар менен жергиликтүү тажрыйба олуттуу мааниге ээ. Мындан тышкары эл аралык стандарттар менен сунуштарга таянып, башка өлкөлөрдөгү көп тилдүү билим берүү программаларын ишке ашыруу тажрыйбасын да эске алуу керек.

2. Көп тилде билим берүүнү пландоо саясий, социалдык жана экономикалык процесстердин алкагында каралышы керек. Биринчиден, билим берүүнүн натыйжалуулугун арттыруу жана компетенттик ыкмага өтүү. Экинчиден, социалдык - экономикалык кырдаал өзгөчөлүктөрүн, бүтүрүүчүлөрдүн эмгек базарында жана коомдо өз ордун табуу мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу абзел.

3. Көп тилде билим берүүнү турмушка ашырууда мамлекеттин тилдик жана маданий көп түрдүүлүгүн эске алып, маданий алака-катыш мүмкүнчүлүктөрүн колдон келишинче толук колдоого алуу зарыл.

4. Көп тилде билим берүү саясаты ийкемдүү жүргүзүлүп, тынчтыкта, улуттар аралык ынтымакта жашоонун шартын түзүүгө багытталыш керек.

5. Көп тилде билим берүүнү турмушка ашырууда тышкы ресурстарга

эмес, эң биринчи кезекте жергиликтүү ресурстарга таянуу керек. Тилдик жана маданияттын көп түрдүүлүктү сактоо жана өнүктүрүү, студенттердин жекече көп тилдүүлүгүн калыптандыруу үчүн сабактарда өлкө таануучулук, маданият таануучулук өнүттөгү тексттер, көрмө материалдар, көп тилдүү сөздүктөр ж.б. материалдар кеңири колдонулушу абзел [4, 53-55-бб.].

Ар кандай тилдерде сүйлөшө билүү (эне тилде, мамлекеттик, расмий, чет тилде) индивиддин инсандык өсүүсү, өзү туулуп – өскөн жана ага чоочун чөйрөдө социалдык жана жарандык жакындашуусу, адаптацияланышы жана ийгиликтүү иштеши үчүн кардиналдуу факторлордун бири болуп саналат. Окуу процессин уюштуруу көз карашынан алганда айырмалана турган учурлар:

а) тилди предмет катары окутуу;

б) тилди башка предметтерди окуп үйрөнүү үчүн каражат катары пайдалануу [5,33-б.].

Коомдун азыркы талаптарына ылайык көп тилдерди окутууда предметтик окууну уюштуруу гана эмес, билим берүүдө интеллектуалдык көндүмдү, эстетикалык, коммуникативдик компетенцияларды калыптандырып, андан ары өнүктүрүү болуп эсептелет. Көп тилдүүлүккө жана тилге окутуу максаттарын төмөнкүдөй контекстте тастыктоо максатка ылайыктуу:

1-таблица. Билингвалдуу (эки тилде) окутуу жана тилге окутуунун айырмачылыктары

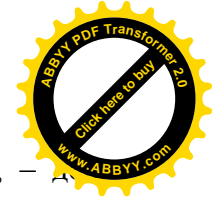
Айырмачылык критерийлери	Билингвалдуу(эки тилде) билим берүү	Тилди окутуу
Негизги максаты	Эки тилди бирдей деңгээлде билүү	Башка тилдеги компетенцияга ээ болуу
Академиялык максат	Эки тилде окууга, ар кыл маданияттар арасында иштөөгө жөндөмдүүлүк	Башка тилди билип, ошол тилдин маданияты менен таанышуу
Чет тилди пайдалануу	Тилди окуунун каражаты катары пайдалануу	Тилди предмет катары окутуу
Тил окуунун каражаты катары	Эки же андан көп тилди бирдей деңгээлде пайдалануу	Үйрөнүп жаткан тилди көбүрөөк пайдалануу
Педагогикалык мааниси	Тилди жана окуунун мазмунун интеграциялоо	Тилдин өзүн окуу

Кыргыз Республикасында көп тилде билим берүүнүн бирдиктүү, жалпыга милдеттүү болгон мыйзамдык-нормалык базасын түзүү жана алардын сакталышын, аткарылышын көзөмөлгө алуу керек. Албетте, ар бир окуу жайы кайсы предметти кайсы тилде окутууну, тигил же бул тилди окутуунун каражаты катары тандап алууну өз алдынча чечүүгө укугу бар. Бирок мындай укук чаржайыттуулукка алып келбей, алган билимди баалоонун бирдиктүү бир ченемдерине шайкеш аткарылышы талап кылынат.

ЖОЖдордо көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүүнүн бирден-бир талабы Кыргызстанда жашаган этностордун улуттук өзгөчөлүктөрүн, белгилүү инсандарын, тарыхын, каада-салтын, этномаданий баалуулуктарын таануу, ошол көп түрлүү маданий чөйрө колдонгон тилде пикирлешүү, өз ара мамиле түзүү болуп саналат.

Бул суроо-талаптарды ишке ашырууда төмөнкү милдеттерди аткарууга жетишүүбүз керек:

- билим жана тарбия алууга тең укуктарды камсыз кылуу үчүн шарттарды түзүү;
- көп маданияттуу билим берүү чөйрөсүн уюштуруу;
- көп тилдүү инсанды калыптандыруудаар кыл маданий ресурстарын пайдаланууну камсыз кылуу;
- маданий айырмачылыктарга түз мамиле кылууга тарбиялоо;
- жалпы улуттук жарандык ынтымакты жана маданий көп түрдүүлүктү сактоого жоопкерчиликти жаратуу ж.б.

“Көп түрдүү маданияттагы билим жана тарбия берүүнүн башкы максаты, – деген жазылат концепцияда, – көп түрлүү маданий чөйрөдө ийгиликтүү кесиптик ишердикти жана татыктуу жашоону камсыз кылган көп маданияттуу компетенцияларга ээ болгон Кыргыз Республикасынын жаранын тарбиялоо” [3,20-б.].

Көп маданияттуу чөйрөдө билим жана тарбия берүү процессинин максаттарын жана милдеттерин жүзөгө ашыруу билим берүү системасындагы нормаларды жана чукул өзгөрүп жаткан дүйнөдөгү тоскоолдуктары жоюу менен байланыштуу. Билим берүүнүн мазмунун өзгөртүү зарылдыгы дагы ушуну менен негизделет. Азыркы учурда *түпкү натыйжага багытталган* билим берүүгө өтүү жалпы дүйнөлүк тенденция болуп саналат. Мында окуучулардын мектепте, студенттердин ЖОЖдордо алган билимин конкреттүү ишмердикте колдоно билүүсүнө басым жасалат. Бул билим берүүдө *компетенттик ыкмага* өтүүнү шарттайт. Ошол эле учурда компетенцияны иштеп чыгуу жөн гана максат эмес, жаштарды өз элинин жана дүйнөлүк маданияттын дүйнөсүнө алып кирүү каражаты болуп саналат.

Ошондой эле көп тилде билим берүү программасын турмушка ашыруудагы негизги кыйынчылыктарды санап өтсөк болот:

- Тил улуттун маданиятын, психологиясын, өзүнө сиңирип, этностун улуттук-мани-маңызын чагылдырган күзгү катары чыгат. Демек тил аркылуу башка улуттун маданияты канга синет. Тил аркылуу улуттук азчылыктардын этномаданий кыртышына доо кетире турган идеялар кошо кириши ыктымал. Мындан улам өз эне тилин жерүү башталат. Ошондуктан билидин булагы катары каралып жаткан орус жана англис тилдерин окутууда заманбап дүйнө менен тизгиндешип тен катар жүрүүнүн натыйжалуу каражаты катары окутулушу шарт.

- Чет тилин билип, анын маданиятына аралашуу үчүн субъект (студент) өз улутунун маданиятына каны-жаны менен каныккан учурда көп тилдүүлүктүн шартында туура багыт алат.

- Көп тилде (биздин шартта – кыргыз, орус жана англис, немец ж.б.) окутуу шартында ар бир тил автономдуу окутулат, окуу материалынын мазмуну, окутуу методдору координацияланбайт, (бири-бири менен айкаштырылбайт). Бул билингвизмди жана полилингвизмди калыптандырууда чоң кедерги болот. Анткени координациялуу билингвизм эки тилдүүлүктүн таза формасы, мындай учурда студенттин аң сзеиминде эки тил системасы бири-бирине бөлөк, бири-бирине салыштырылбай, жарыштырылбай, окшоштурулбай өз-өзүнчө жашайт.

- Окуу жайларында көп тилде билим берүү программасын киргизүү процессин башкаруу системасы талаптагыдай эмес.

- ЖОЖдордун көпчүлүк жамааты көп тилде билим берүү программасын киргизүү идеясын кош колдоп киргизүүгө даяр турат, бирок, чет тилдерди билген жана кесиптик академиялык предметтерди чет тилинде окута турган педагогикалык состав толук кандуу түзүлө элек жана каржы маселесинин тартыштыгы дагы олуттуу мааниге ээ.

- Чет тилинде окута турган мугалимдерге эл аралык стандарттагы эмгек акы төлөнбөгөндүгүнө байланыштуу мыкты педагогдор эл аралык ЖОЖдорго иштеп кетип жатышат.

- Предметчи окутуучулар өздөрү сабак берген экинчи тилди жетиштүү деңгээлде билбейт, предмет менен тилди айкалыштырып окутуу методикасы боюнча сабак бере албайт.

Көп тилде билим берүү программасын жүзөгө ашыруу жогоруда көрсөтүлгөндөй көптөгөн кыйынчылыктар менен коштолот. Кыйынчылыктардын түрүнө (уюштуруудагы, мотивациялык, усулдук, маалыматка байланышкан ж.б.у.с.) жараша көп тилде билим берүү программасын жүзөгө ашыруудагы сунуштар Европа өлкөлөрүнүн жана Казахстандын көп тилде билим берүү программасын жүзөгө ашырып жаткан окуу жайларынын тажрыйбаларынан жана өзүбүздүн эксперименттик иш-аракеттердин жыйынтыктарынын негизинде иштелип чыкты [4,137-140-бб.]. Алар төмөнкүлөр:

- Көп тилде билим берүү программасын тажрыйбалуу эксперттердин кеңеши менен иштеп чыгуу;

- Көп тилде билим берүү программасын пландоо, уюштуруу маселелери боюнча курстарды уюштуруу;
 - Көп тилде билим берүү программасын сынактан өткөрүп жаткан окуу жайлары менен кызматташуу;
 - Жалпы окуу жайларынын жыйындарында, усулдук кеңештин отурумдарында көп тилде билим берүүнүн артыкчылыктары жана кемчиликтери, кыйынчылыктары тууралуу талкууларды жүргүзүү;
 - Көп тилде билим берүүнү жүзөгө ашырууну аз эле сандагы эксперименттик группалардан баштоо. Бул группалардын билимдерин жана билгичтиктерин текшерип, чыныгы жетишкендиктери тууралуу окуу жайынын жетекчилерине кабарлап туруу;
 - Кээде натыйжалардын төмөн болуп калышы максаттуу тилде окутуунун баштапкы этабында боло жүргөн убактылуу көрүнүш экендигин түшүндүрүп, көп тилде билим берүү программасын илгерилетүүдөгү кыйынчылыктарга, кемчиликтерге туура кароо;
 - Окуу жайдын жамааты менен аңгемелешип, көп тилде билим берүү – бардык билим берүү тармагынын өнүгүү келечеги, алардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн шарты экендигин түшүндүрүү;
 - Окуу жайынын психологиялык кызматы тарабынан окутуучуларга көп тилде билим берүү программасын киргизүүгө байланышкан кыйынчылыктарды жеңүү жагынан максаттуу түрдө колдоо жүргүзүп туруу;
 - Көп тилде билим берүү программасында мыкты иштеген окутуучуларды кызматка көтөрүү, моралдык, материалдык жактан сыйлоо ж.б.у.с. мүмкүнчүлүктөрдү колдонуу;
 - Көп тилде билим берүү программасына тартылган окутуучуларды тийиштүү мамлекеттик түзүмдөр тарабынан өткөрүлүүчү экинчи тил боюнча акысыз курстардан окуусун уюштуруу;
 - Окуу жайынын жетекчилери көп тилде билим берүү маселелери боюнча курстарды, тренингдерди, семинарларды уюштуруп, аларга окутуучулардын катышуусун камсыздоо;
 - Тажрыйбалуу педагогдордун жетекчилиги астында эксперименттик группалардын окуу материалдарын долбоорлоо, өзөк темаларды иштеп чыгуу.
- Көп маданиятуу жана көп тилдүү билим берүүнү жүзөгө ашыруу үчүн ресурстарды пландоо жетишээрлик жана туруктуу болгону дагы олуттуу роль ойнойт. Буга мамлекеттик бюджеттен тышкары эл аралык өнүктүрүү уюмдарынан ж.б. кошумча ресурстарды тартуунун ар кандай мүмкүнчүлүктөрүн эске алган дагы натыйжалуу болот.

Адабияттар тизмеси

1. Дешериев Ю.Д. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия. Проблемы двуязычия и многоязычия [Текст] / Ю.Д.Дешериев, И.Ф.Протченко. – М.: Наука, 1972. – 128с.
2. Ершов В.А. Поликультурное образование в системе общеобразовательной подготовки учащихся средней школы [Текст]: дисс.канд. наук: 13.00.01 / В.А. Ершов. – М., 2000. – 185с.
3. Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги. “Кыргыз Республикасында көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү концепциясы” [Текст] – Бишкек, 2009. – 47б.
4. Көп тилдүү билим берүү программасын долбоорлоо жана жүзөгө ашыруу боюнча колдонмо [Текст] Автор түзүүчүлөр: / А.Стоянова, М.Глушкова. – Б., 2017. – 254б.
5. Baker, Colin Bilingual Education and Bilingualism, Multilingual Matters [Text] / Colin Baker. – London, 2006. – 293p.
6. Banks, J.A. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching [Text] / J.A. Banks. – Boston, 2001. – 324p.
7. Thomas, H. Interculturelle Lernen im Schuleraustausch [Text] / H.Thomas. – Saarbrücken-Fort Lauderdale, 1988. – 76p.